

Mijn oma de soldaat

De eerste vrouwelijke soldaten tijdens de dekolonisatieoorlog

Meer dan honderdduizend dienstplichtige mannen moesten eind jaren veertig huis en haard verlaten in een poging koloniaal Indië voor Nederland te behouden. Maar de eerste Nederlandse militairen die in 1945 voet aan wal zetten op Java waren waarschijnlijk vrouwen. Het ontstaan van vrouwenkorpsen en hun rol in de dekolonisatieoorlog is lang onderbelicht gebleven, maar komt dankzij persoonlijke getuigenissen van vrouwelijke veteranen meer in de belangstelling te staan.

Jorien Wallast is journalist en podcastmaker. Ze werkt momenteel aan een boek over het Vrouwenkorps KNIL. **Pieter Mannak** is lerarenopleider geschiedenis aan de Hogeschool Utrecht en docent geschiedenis op het Koningin Wilhelmina College in Culemborg.

Het is 3 november 1945. De gevels van Batavia hangen vol rood-witte vlaggen van het pas uitgeroepen Indonesië. *Merdeka!* (Vrijheid!) wordt geroepen naar de groep Nederlandse vrouwen die door de straten marcheert. De vrouwen zijn gekleed in militair uniform, een oranje leeuw op hun baret. Britse soldaten met getrokken wapens begeleiden hen naar hun kampement. De jonge rekruten van het Vrouwenkorps KNIL kwamen om te helpen bij de bevrijding van de Japanse interneringskampen, maar komen midden in een volksoptocht terecht.

Dat het feitelijk oorlog was in Indië had destijds bijna niemand in de gaten. In retrospectief illustreert deze scène – beschreven door veteraan Smit-van Driel – het debuut van Nederlandse vrouwelijke militairen in oorlogsgebied. De

Nederlandse vrouwenkorpsen werden in 1944 opgericht en zouden worden ingezet ná de bevrijding (zie kader Vrouwenkorpsen). Hoe kan het dat een handjevol matig getrainde, vrouwelijke soldaten (in sommige gevallen) moederziel alleen in vijandelijk gebied terechtkwam?

Vijf vliegtuigjes

De verwachting van de Nederlandse overheid was dat het na de capitulatie van Japan op 15 augustus 1945 rustig zou blijven in de kolonie. Het Britse leger zou tijdelijk het gezag overnemen. Nederland had vlak na de bevrijding geen troepen beschikbaar en het KNIL was onder de Japanse bezetting uiteengevallen. Op 7 september 1945 vertrokken vijf Dakota-vliegtuigjes met in totaal 150 leden van het Vrouwenkorps KNIL vanuit

Leden van het vrouwenkorps bij een militaire begrafenis.

Australië naar Balikpapan, dat in handen was van de Britten. Een week later kreeg de groep toestemming te landen op Java en Sumatra om te gaan werken voor de KDP (Kantoor Displaced Persons) en de RAPWI (Recovery Allied Prisoners of War and Internees). Ze troffen een verwoest en uitgeput land aan, dat verweekeld raakte in een explosie van geweld.

Er is maar weinig geschreven over de rol en invloed van de vrouwenkorpsen. Deels is dit verklaarbaar door het geringe aantal leden en het ondersteunende karakter van het werk dat ze deden. Meer in het algemeen is de rol van vrouwen in de geschiedschrijving vaak beperkt gebleven tot een bijrol. Hun getuigenissen zijn simpelweg niet opgenomen of afgedaan als weinig relevant. Pas in de laatste decennia is er meer aandacht voor het vrouwelijk perspectief, ook binnen Defensie. De persoonlijke ervaringen van een aantal vrouwenkorps-veteranen die openbaar zijn gemaakt, schetsen een bijzonder beeld van het soldatenleven in Indië na 1945. Aan de memoires van VK-veteraan Mies van Bekkum is in 2021 een vijfdelige podcast gewijd voor NPO Radio 1 en KRO-NCRV (zie kader Podcast).

Vaderlandsliefde

Koningin Wilhelmina was aanvankelijk weinig enthousiast toen het idee werd geopperd om vrouwen in te zetten voor het leger. Zij, en zij niet alleen, vond dat vrouwen niet in het leger hoorden. Maar de behoefte aan ondersteunend militair personeel was groot. Als vrouwen werden ingezet, kwamen meer mannen beschikbaar om te vechten. In 1944 werden in allerijl drie vrouwenkorpsen opgericht ter ondersteuning van het KNIL, de Koninklijke Landmacht en de Marine.

Vaderlandsliefde en patriottisme waren de voornaamste redenen waarom de eerste Nederlandse

‘De persoonlijke ervaringen van een aantal vrouwenkorps-veteranen die openbaar zijn gemaakt, schetsen een bijzonder beeld van het soldatenleven in Indië na 1945’

vrouwen zich aanmeldden. De bevrijding was aanstaande, het was alle hens aan dek om het koninkrijk weer op te bouwen. Hollandse families in Engeland, de westelijke koloniën, de Verenigde Staten, Australië en vanaf 1945 ook in het bevrijde Nederland lieten hun dochters in uniform steken en opleiden tot soldaat.

Veel zorgen over de situatie waarin deze vaak piepjonge vrouwen terecht zouden komen, waren er niet. Men ging ervan uit dat de vrouwen zich

De vrouwenkorpsen

Eind 1943 trof de Nederlandse regering in ballingschap al voorbereidingen voor de periode direct na de bevrijding van de verschillende delen van het koninkrijk. Het leger stelde nog maar weinig voor, mannelijke soldaten waren schaars. En er was veel ondersteunend personeel nodig, met taken waar oorlogsvrijwilligsters zich nuttig zouden kunnen maken. Om hen naar oorlogsgebied te kunnen laten reizen, was een militaire status vereist. De vrouwen kwamen onder militair gezag te staan en kregen een eigen uniform. Begin 1944 werden het Vrouwenkorps KNIL en het Vrouwen Hulpkorps (VHK) opgericht, in het najaar volgde de Marine Vrouwen Afdeling (MARVA). De drie korpsen samen telden op hun hoogtepunt een paar duizend vrouwen in actieve dienst. Ze werkten in eerste instantie vaak als medische staf of als *welfare officer*. Eind jaren veertig waren vrouwelijke militairen vooral actief in administratieve functies. Het was niet de bedoeling dat vrouwen wapens zouden hanteren, alhoewel er getuigenissen zijn dat verpleegsters die het front achterna reisden een handwapen bij zich droegen. Alle korpsen zijn vroeger of later ingezet in de dekolonisatieoorlog in voormalig Nederlands-Indië. De verwachting was dat het vrouwenkorps geen lang leven beschoren was. De eerste contracten waren voor zes maanden. Bij de verlenging die volgde, speelde de escalatie na de Japanse capitulatie in Indië ongetwijfeld een belangrijke rol. Het VK-KNIL heeft in de zes jaar tot aan de opheffing ruim duizend vrouwen ingezet tijdens de dekolonisatieoorlog. Het VHK en de MARVA hebben, tot zij opgingen in de Militaire Vrouwenafdeling (MILVA), hun sporen verdiend in onder andere Nederland, Egypte en Indië. Begin jaren vijftig werden de vrouwenkorpsen ontbonden en gingen ze op in de MILVA, de algemene vrouwenafdeling van Defensie.

zouden richten op veilige taken als zieken- en gewondenverzorging, humanitaire hulp en communicatie. Veel van de eerste rekruten waren al in overheidsdienst, of hadden een relatie met een militair. Getrouwde vrouwen die hun man achterna wilden reizen, werden actief aangemoedigd om dienst te nemen. Dat zij ondanks hun huwelijk wilden werken, was geen beletsel. Er is zelfs even sprake geweest van het faciliteren van kinderopvang.

Een belangrijke reden om dienst te nemen bij met name het VK-KNIL was terugkeer naar de Oost. In oorlogstijd konden burgers nauwelijks reizen, maar militairen konden de oversteek wel maken. Voor vrouwen met familie of een verloofde in de kampen in Indië, was een baan als KNIL-soldaat de beste kans op hereniging. Het wilde nog weleens gebeuren dat rekruten na aankomst op bestemming direct ontslag namen of simpelweg verdwenen. Dat er op desertie geen actie werd ondernomen, is niet alleen kenmerkend voor de chaotische situatie waarin het militaire apparaat zich bevond (er zijn anekdotes over vrouwen die als VK-soldaat werkten, maar helemaal niet onder contract stonden), maar ook een teken van de status aparte die de vrouwen hadden. Het waren wel militairen, maar zo werden ze niet beschouwd. Ze zagen zichzelf meestal ook niet zo, zo blijkt uit verschillende interviews met VK-veteranen. ►

Paar weken marcheren

De training was kort en theoretisch, alhoewel er getuigenissen zijn dat er in de begintijd bij het VK-KNIL ook lessen wapenkunde zijn gegeven. Het voornaamste doel was dat de vrouwen konden meedraaien in de militaire discipline. Na een paar weken marcheren zat de opleiding erop en moesten de vrouwen paraat staan voor uitzending. Het Vrouwen Hulp Korps (Koninklijke Landmacht) vertrok vanuit Engeland naar het bevrijde Zuid-Nederland, het VK-KNIL stuurde vrijwel direct na de capitulatie van Japan vanuit Melbourne een eerste lichting soldaten richting de kolonie.

‘Gezien de explosieve situatie mag het een wonder heten dat er geen VK-vrouwen zijn gesneuveld in de eerste zes maanden’

Gezien de explosieve situatie mag het een wonder heten dat er geen VK-vrouwen zijn gesneuveld in die eerste zes maanden. Het was chaos, iedereen die banden had met het koloniale bewind liep gevaar. Onder die omstandigheden probeerden de VK-soldaten, in oktober 1945 en februari 1946 aangevuld met een paar honderd nieuwe rekruten, zo goed mogelijk hun taken te verrichten. Sommige vrouwen kwamen in geïsoleerde gebieden terecht, waar ze vrijwel in hun eentje verantwoordelijk waren voor de gezondheidszorg. In grotere steden zoals Semarang, Soerabaja en Batavia werkten de vrouwen in ziekenhuizen of coördineerden ze de registratie en gezinshereniging van geïnterneerden. Ondersteuning ter plaatse van het Nederlandse leger of van het KNIL bleef lange tijd uit. Pas begin 1946 achtten de Britten het veilig voor Nederlandse troepen om naar de archipel te komen. De VK-vrouwen moesten tot die tijd op

hun improvisatievermogen zien te overleven. Hoe gevaarlijk de situatie was tijdens wat in Nederland de bersiaperperiode is gaan heten, blijkt uit ooggetuigenverslagen. Het meest in het oog springt de gevangenneming van Niki van Wyck en Tjits van Tongeren in oktober 1945 tijdens een transport van ex-geïnterneerde vrouwen naar Soerabaja. Bij een overval door ‘peloppers’ (Indonesische vrijheidsstrijders) worden verschillende vrouwen en kinderen gedood. De VK-militairen worden meegenomen en een aantal dagen vastgehouden. In een brief naar huis schrijft Van Wyck hoe de Britten net op tijd komen om hen te onttrekken.

‘Ondervraging in het Maleisisch waar we geen van beiden iets van snapten. Het geschiedde door een vent met een stierenkop op zijn pet, een beul. [...] na elke vraag kregen we een slag in ons gezicht met de vuist, links en rechts. [...] We dachten absoluut er nooit meer levend uit te komen. [...] En vrijdagochtend, 26 oktober, precies om kwart over elf... [...] een Australische hoed; een Engelse kapitein ... vrij!’

Opvallend genoeg komt bijna gelijktijdig met de eerste uitzending van het VK-KNIL ook de opdracht om de werving van nieuwe rekruten te staken. De legertop had erop gerekend dat zes maanden na de bevrijding de kolonie weer ordentelijk onder Nederlands bewind zou zijn, wat de diensten van vrouwelijke soldaten overbodig zou maken. In februari van 1946 komt de legercommandant hierop terug. VK-militairen die willen blijven, kunnen kiezen voor demobilisatie en een overheidsbaan als burger, of ze kunnen hun werk in militair verband voortzetten. Een deel van de eerste lichting gaat na alle ontberingen liever naar huis en het VK-KNIL moet in afgeslankte vorm verder. Het duurde nog een jaar voor de wervingscampagne in Nederland op stoom was. Op 17 juli

Vervoer van VK-vrouwen
in ceremonieel tenue.

1947 kwamen negentien nieuwe VK-rekruten aan op Java. Drie dagen later zegde Nederland de moeizaam uitonderhandelde Linggadjati-vredesovereenkomst met de republiek Indonesië op en startte de militaire operatie 'Product'. Na een offensief van veertien dagen waren de meeste economisch belangrijke gebieden in handen van Nederlandse militairen. Nederland behandelde de situatie als een opstand en dus als een interne aangelegenheid. In de praktijk was het volop oorlog. Steeds meer dienstplichtigen kwamen aan. De vrouwenkorpsen VHK en MARVA waren inmiddels ook gearriveerd. De militaire vrouwen concentreerden zich in de grotere steden, waar het relatief veilig was. In het straatbeeld van steden als Batavia, Bandoeng en Soerabaja waren vrouwen in wapenrok heel gewoon. Het militaire apparaat was op stoom en de vrouwenkorpsen werden steeds professioneler: er werd actief geworven op hoogopgeleide vrouwen die carrière wilden maken. Over vaderlandsliefde werd niet meer gerept.

Witte huid

Nederlands-Indië was na drie eeuwen kolonisatie een klassenmaatschappij in het voordeel van de Europese elite. Met Nederlands bloed had je een streepje voor, een witte huid opende vele deuren. Ook tijdens de dekolonisatieoorlog bleef dit systeem nog lang overeind. Een *Belanda*, zoals Hollanders genoemd werden, kende vele privileges. Voor Nederlandse vrouwen bood het leven in de kolonie relatief veel vrijheid en zelfstandigheid. Zeker voor de leden van de vrouwenkorpsen was het vaak een verademing het juk van familie en de kerk af te schudden. Dit hadden ze aan het thuisfront natuurlijk ook wel door. Van de beperkte ruchtbaarheid die aan het bestaan van de vrouwenkorpsen is gegeven, concentreerde een groot deel zich op vermeende bandeloosheid. Vrouwen zonder toezicht, met zoveel jonge mannen om zich heen, dat werd gezien als een risico. Er gingen zelfs kwade geruchten dat vrouwelijke soldaten vooral dienden ter vermaak van Nederlandse officieren. Bewijs hiervoor ontbreekt. Er zijn nauwelijks rapportages over zedeloos gedrag of vrouwen die ongetrouwd zwanger raakten. In reactie op de geruchten is op 30 december 1946 het Centraal Selectie Orgaan opgericht. Inlichtingen over de meisjes werden opgehaald bij werkgevers, de kerk, hun huisarts en hun vrienden. Een NSB-verleden leverde direct een afwijzing op, maar evenzo belangrijk was dat het meisje geen aanleg voor aanstootgevend gedrag toonde. Het snel gelegde verband tussen vrijheid en zedeloosheid ging voorbij aan de grote persoonlijke ontwikkeling die militaire vrouwen doormaakten. Uit een enquête onder VK-veteranen bleek dat de meeste vrouwen zich gewaardeerd en serieus genomen voelden in hun werk. De verhouding

Podcast *Mijn oma de soldaat*

Journalist Jorien Wallast maakte over het Vrouwenkorps KNIL de vijfdeelige podcast *Mijn oma de soldaat*. De podcast vertelt het verhaal van 'Oma Mies', die in 1949 als VK-KNIL-soldaat naar Indië trekt. Mies Faber-van Bekkum (1921-2021) werkte als persoonlijk secretaresse van de commandant van Batavia. Oma Mies, in de podcast al achter in de negentig, vertelt tot in detail over haar werk, het bruisende uitgaansleven en de koloniale samenleving waar ze in terecht kwam.

Oma Mies herinnert zich vooral de mooie dingen van het militaire leven in Indië. Het is voor haar de periode waarin ze op eigen benen komt te staan. Ze ontmoet haar grote liefde Johannes en hun liefdesgeschiedenis ontvouwt zich als een sprookje. Het einde van de oorlog is voor haar persoonlijk een hevige teleurstelling: het betekent dat ze weg moet uit het land waar ze zich thuis voelt en dat ze Johannes moet achterlaten. In Nederland wacht haar niets dan grauwe luchten en bekrompen familieleden. Oma Mies vertelt haar verhaal aan haar kleindochter zonder terughoudendheid. Totdat het over haar keuze gaat om vrijwillig deel te nemen aan een koloniale oorlogsmisssie; na bijna tachtig jaar blijkt 'het verlies van Indië' nog steeds een gevoelig onderwerp. In de gesprekken tussen oma en kleindochter wordt geprobeerd een brug te slaan tussen de persoonlijke beleving van de jonge soldate Mies, de maatschappelijke discussie die in de decennia na de oorlog is ontstaan over het koloniale verleden en de rol die Nederland heeft gespeeld in de dekolonisatieoorlog. In de podcast wordt aan de hand van verschillende interviewfragmenten met Oma Mies, andere VK-veteranen en deskundigen een beeld geschetst van het Vrouwenkorps KNIL en het soldatenleven in de nadagen van het koloniale bewind in de Oost. De podcast is gemaakt in samenwerking met het Indisch Herinneringscentrum en omroep KRO-NCRV en te beluisteren op het podcastplatform van NPO Radio 1 en de gebruikelijke podcast-apps. Te vinden via www.nporadio1.nl/podcasts/mijn-oma-de-soldaat of via de QR-code hiernaast.

met hun mannelijke collega's werd als goed en respectvol ervaren. De carrièremogelijkheden waren beperkt (de hoogste rang was die van kapitein), maar het werk dat de soldates deden, was uitdagend en ze kregen relatief veel vrijheid in de invulling ervan. Ze werden, kortom, voor vol aangezien. In het overgrote deel van de getuigenissen werd de uitzending naar Indië als een van de ►

Militair legitimatiebewijs van Mies van Bekkum, uitgegeven in het trainingskamp van het vrouwenkorps te Bandoeng.

belangrijkste en meest positieve periodes van hun leven beschreven. De werkdagen waren door het tropische klimaat vrij kort, wat meer dan genoeg ruimte overliet voor ontspanning. Officieren stonden in de rij om de meisjes mee uit te nemen. Zoals VK-veteraan Mies van Bekkum memoreerde: 'In de avond was er geen meisje in het kamp. Geen een. Ze waren allemaal uit. Dat deed je daar.' Er waren dancings, jachtclubs en restaurants die zich exclusief vulden met officieren en hun gezelschap. De vrouwenkorpsen begonnen een hockeycompetitie, ze vulden de zwembaden en de tennisbanen, en maakten regelmatig uitstapjes naar wat we nu toeristische trekpleisters zouden noemen. Er reisden cabaretgroepen naar de Oost, muziekstukken werden opgevoerd en kerkdiensten verzorgd. Voor leden van de vrouwenkorpsen, op veilige afstand van de bloedige guerrillastrijd die woedde langs de landwegen, was de oorlog vaak niet meer dan wat ruis op de achtergrond. Ze waren jong, ze werkten hard en ze waren vrij. Ze ervoeren hun leven in vergelijking met het geploeter in naoorlogs Nederland als tamelijk verrukkelijk.

Terug naar Nederland

Het was uiteindelijk onder druk van de internationale gemeenschap dat Nederland zijn oostelijke kolonie opgaf. Op 23 december 1949 werd in zowel in Amsterdam als in Jakarta de soevereiniteitsoverdracht getekend. Het koloniale systeem werd ontmanteld, de Hollanders waren niet langer welkom. Een half jaar later, op 26 juli 1950 werd het KNIL opgeheven en al het personeel ontslagen. Het vrouwelijk personeel dat nog aanwezig was, werd opgenomen in de Landmacht en zo snel mogelijk gerepatriëerd. De vrouwelijke ex-militairen restte weinig anders dan de positie in te nemen die de maatschappij voor hen had gereserveerd: als huisvrouw en moeder. Het overgrote deel schikte zich in haar lot, maar de positie van de vrouw in het Nederlandse leger is nooit meer opgegeven. De vrouwen voor wie het nu heel normaal is om hun werkdagen in militair tenue door te brengen, treden in de voetsporen van hun moeders en grootmoeders die in de jaren veertig de stap naar het onbekende durfden te wagen. ■

Verder lezen en luisteren

G. Algra, e.a. (red.), *Militaire Ooggetuigen: Nederlands-Indië 1941-1949. Beleving, terugblik en doorwerking* (Utrecht 2021).

S. Kruyswijk-van Thiel, *Het Vrouwenkorps KNIL* (2004).

D. Van Reybrouck, *Revolusi* (Amsterdam 2020).

G.J. Schippers, *Het Vrouwenkorps van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger* (1985).

■ Podcast: *Mijn Oma de soldaat* (KRO-NCRV).

Met oma Mies de Historisch redeneren met een podcast

De podcast *Mijn Oma de Soldaat* gaat over 'Oma Mies', die zich aanmeldde voor het vrouwenkorps in het KNIL. Deze podcast geeft informatie over Nederlands-Indië in de Tweede Wereldoorlog en de dekolonisatie die daarop volgde. Aan de hand van de podcast kunnen leerlingen zich inleven in de onafhankelijkheidsstrijd door de opvallende en vaak vergeten rol van vrouwelijke KNIL-soldaten.

Wat?

De leerlingen gebruiken verschillende bronnen, waaronder de podcast *Mijn Oma de Soldaat*, om de situatie in Nederlands-Indië gedurende de dekolonisatieoorlog beter te begrijpen. Het verhaal van Oma Mies staat centraal en er worden delen van de podcast beluisterd, waarbij leerlingen deze informatie gaan verwerken.

(GS/K/4) behandelen bij hun schoolexamen.

■ havo/vwo die een praktijkvoorbeeld willen zien bij kenmerkend aspect 45: De dekolonisatie maakte een eind aan de westerse hegemonie in de wereld.

Hoe lang?

Twee à drie lessen van 50 minuten.

Hoe werkt het?

De podcast *Mijn oma de Soldaat* staat centraal in deze lessen. De docent laat de trailer van de podcastreeks horen en opent daarmee het thema. De lessen bestaan uit verschillende fases.

■ Fase 1: Oriëntatie

Leerlingen krijgen individueel een stukje tekst over Oma Mies te lezen. Daarna moeten ze, aan de hand van de tekst of eigen interesse, een vraag formuleren die ze graag aan Oma Mies zouden willen stellen.

■ Fase 2: Chronologie

De leerlingen worden in groepen van maximaal drie personen verdeeld. In hun eigen groepje krijgen de leerlingen een grote envelop met daarin een setje van zes gebeurtenissen uit de periode 1945-1949 in Nederlands-Indië. De leerlingen leggen deze bronnen op de juiste chronologische volgorde.

Voor wie?

Van de leerlingen wordt verwacht dat ze voorkennis hebben over de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië na de Tweede Wereldoorlog. Bovenbouw vmbo, havo en vwo met geschiedenis als examenvak.

Wanneer?

Deze werkvorm past goed bij leerlingen van het:

■ vmbo-k/tl die De koloniale relatie Indonesië-Nederland